

T A R İ H VESİKALARI

Sayı: 5

Şubat 1942

Cilt: I

HUSREV PAŞANIN İRAN ELÇİSİ HUDADÂD HAN HAKKINDA BİR ARZ TEZKERESİ

Çok sayın Başvekilimiz Dr. Refik Saydam'ın, dergimize lütfen armağan ettikleri değerli vesikalardan birini de 1835 te İstanbul'a gelen İran Elçisi Hudadâd Han hakkında o zaman Serasker bulunan Husrev Paşa'nın hükümdar Mahmud II, ye yazdığı bir arz tezkiresi teşkil etmektedir.

Tezkere [1], 62×21,5 boyunda kenarı altın yıldızlı takrirlik alikorna kâğıdına Husrev Paşa'nın maiyetinden biri tarafından rik'a ile yazılmıştır. Yazı, kâğıdın hemen bütün genişliğini kaplayan kırk beş satırdan müteşekkildir. İmzasız ve tarihsizdir. Altında Mahmud II, nin sirkâtibi Vessaf tarafından yazılmış olması muhtemel görülmekle beraber mütehassıslarınca kar'i kabul edilemeyen, sağdan sola eğik altı satırlık ve altında (ρ) işareti bulunan bir derkenarla padişahın irade ve tasvibi bildirilmekte, dir. Bu derkenar da imzasız ve tarihsizdir. Yalnız altın yıldızla rihlanmış olduğu görülmektedir.

İran'da 1795 yılında hükümeti ele alan Kaçarlar sülâlesinin ikinci şahı Feth-Ali Şah otuz sekiz sene süren (1797-1834) uzun bir saltanattan sonra 23 ilkteşrin 1834 tarihinde ölmüş, veliahdı ve seraskeri, aynı zamanda son yıllarda bütün iktidarı elinde tophıyan saltanat şeriki Abbas Mirza Han da kendisinden on gün önce hayattan ayrılmış bulunduğu için yerine Abbas Mirza Hanın oğlu Mehmet Han 7 ikinciteşrin 1834 tarihinde İran tahtına oturmuştu.

Yeni şah, tahta cülüsünü tebliğ vazifesiyle Hudadâd Han adında bir zatı İstanbul'a sefir olarak yollamış ve bu elçi, 26 haziran 1835 te İstanbul'a gelmiştir [2]. On dokuzuncu yüzyılın ilk bölümüne rastlıyan Mahmud II. ve Feth-Ali Şah devresi, Osmanlı-İran münasebetlerinde çok yakınlıklar ve zaman zaman harple neticelenen gerginlikler görülen hareketli bir devredir. Mahmud II. nin nüfuz ve kudretini imparatorluğun her köşesinde tesis için türlü mücadeleler yapmak zorunda bulunduğu bu devirde, Babanlı Abdurrahman Paşa ve oğlu Mahmut Paşa, feodal İran'ın Irak ve Elcezire'ye haris gözlerini diken şahını ve onun icra vasıtası olan veliahdı ve seraskeri Abbas Mirza'yı kendisine daimî bir müzahir olarak bulmuş ve bu ailenin ihdas ettiği gailleler hemen hemen bu devir Osmanlı-İran münasebetlerinin eksenini teşkil etmiştir. Bu sebeple her iki devlet bozulan münasebetlerin biran önce düzelmesini ve bundan çok sarsılan Türkiye-İran ticaretinin yoluna girmesini, hülâsa 28 temmuz 1823 tarihli Erzurum Muahdesiyle tessüs eden sulh bağlarının kuvvetlenmesini samimî olarak istiyordu. Bunun içindir ki İran elçisinin İstanbul'a gelişi İran elçisine karşı fazla cemilekâr bir misafirserverlik gösterilmesine vesile olmuş ve elçi Hudadâd Han mihmandarı kapıcıbaşı Hâşim Ağa'nın Koska'daki konağına misafir edilmiş ve gelişinden bir kaç gün sonra Beylerbeyi Sarayında serasker Husrev Paşa ve Damat Halil, Kaptan Tahir ve Hassa Müşiri Fevzi Paşalarla Reis-ül-küttab Âkif Efendi ve farsça mütercimi Azmi Efendi ve İstanbul'da İran Müdürü (maslahatgüzar) sıfatıyla bulunan Ağa Mehmet hazır oldukları halde Mahmud II. tarafından kabul olunarak getirdiği nameyi padişaha takdim etmiş ve Osmanlı hükümdarı tarafından hususî iltifat görmüştür[3].

[1] — Topkapı Sarayı arşivi, No: E. 10738

[2] — Takvim - i Vekayi No: 105, 15 rebiülevvel 1251 (1 temmuz 1835).

[3] — Lü fi Tarihî, C. V, Ş. 11.

Türk Tarih Vesikaları

Mahmut II. İran elçisi Hudadâd Han'a fevkalâde ikramlarda bulunulmasını emrettiği gibi zamanın tanınmış ulemasından olup o tarihte bilfiil İstanbul Kâdısı, Takvim-i Vekayihane-i Âmire ve Tabî'hane-i Mamure nazırı olan vak'a nüvis Es'ad Efendiyi Anadolu kazaskerliği payesiyle ve büyük elçi ünvanıyla İran'a göndererek karşılıklı bulunmuştur [1].

Neşredilen vesika, Hudadâd Han'a Seraskerlik Kapısında Husrev Paşa tarafından verilmesi padişah tarafından emredilen ve verilecek diğerlerine, örnek olması arzu edilen ziyafet için alınan ve düşünülen tertibatı Mahmut II. nin tasvibine arz etmektedir. Bu tezkereden, padişahın elçiye hususî bir kıymet verdiği, bu ziyafet dolayısıyla seraskerlik dairesinde saz ve raks âlemleri tertibolunduğu görülmektedir.

Husrev Paşa'nın yazısından Hudadâd Han'ın, ulemadan olmayıp avamdan bulunduğunu, gereği gibi türkçe bildiğini, tefahurı seven İranlılardan olmadığını, türkçe şarkılar söyleyerek ve çaldırarak vakit geçirdiğini ve kendisinin Mahmut II. ye müsbet ve terakki-sever işleri dolayısıyla hürmetkâr bir bağlılık duyduğunu öğrenmekteyiz.

İran elçisi Hudadâd Han, bir yıl kadar İstanbul'da kalmış, 28 nisan 1836 da Mihri-mah Şultan'ın düşününe sureti mahsusada davet olunmuş [2] ve 1 eylül 1836 da da veda için Erzurum Valisi ve Şark Seraskeri Es'ad Paşa ile Hariciye Nazırı Ahmet Hulûsi Paşa'nın huzuriyle padişah tarafından kabul edilmiş ve İran şahına götüreceği name ile birlikte kendisine mücevherli iftihar nişanı verilmiştir [3].

Osmanlı-İran diplomasi münasebetlerinin bir safhasına taallük eden bu vesikayı okuyucularımızın istifadesine arzederken bu devirde Tahran şehrinin umumî manzarasını göstermek üzere, 1811 de İran'a giden büyük elçi Yasincizade Seyyid Abdülvehhab Efendî'nin maiyetinden Bozoklu Osman Şakir'in sefaretnamesine çizdiği renkli resimle, bir saltanat kayığında ve hükümdarlığının son devirlerinde Mahmut II. yi gösteren renkli bir gravür ve İran'a 1811 de giden elçi Seyyid Abdülvehhab ve 1813 de giden elçi Celâleddin Efendilerle Abdülvehhab Efendî'nin maiyetinden ressam va şair Bozoklu Osman Şakir'in İran'da yapılmış olan birer sulu boya resimleri bu yazı vesilesiyle umumî istifadeye konulmuştur. Sonuncu üç resmin orijinaleri, Münif Paşa'nın Tahran Elçiliği zamanında, Nigâristan Sarayında evvelce Feth-Ali Şah tarafından yaptırılmış elçi resimlerinin asıllarından istinsah ettirilmek suretiyle tertibedilmiş risaleden alınmıştır [4].

Faik Reşit UNAT

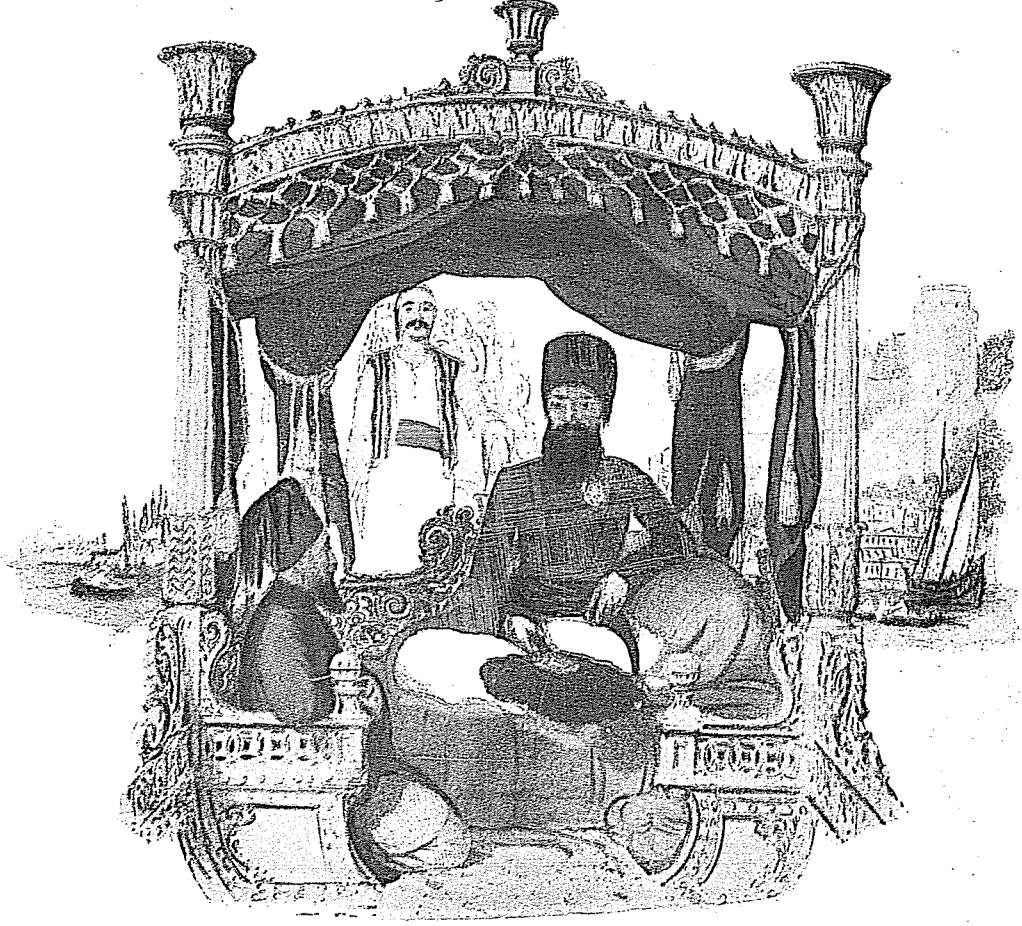
Talim ve Terbiye Hey'eti azası

[1] — Takvim-i Vekayj. No: 113,8 cümazielevvel 1251 (2. ağustos 1835).

[2] — Takvim-i Vekayj. No: 129, 1 Safer 1252 (2 haziran 1836).

[3] — Takvim-i Vekayj. No: 135, 1 cümazielahir 1252 (13 eylül 1836).

[4] — İstanbul Arkeoloji müzesi kütüphanesi yazmaları, No: 401

MAHMUD II. Saltanat kayığıyla bir deniz gezisinde

(Aslı Topkapı Sarayı Müzesindedir)

Mahmud II. tarafından Feth-Ali Şaha 1811 de elçi olarak gönderilen
YASİNCİZADE SEYYİT ABDÜLVEHHAP EFENDİ
(1758 — 1833)

(Aslı İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesindedir)

1811 de İnan'a giden Türk Elçisi
SEYYİT ABDLVEHHAP EFENDİ maiyetinden
BOZOKLU OSMAN ŞAKİR EFENDİ
(lm : 1816)

Husrev Paşa tarafından arz tezkiresi

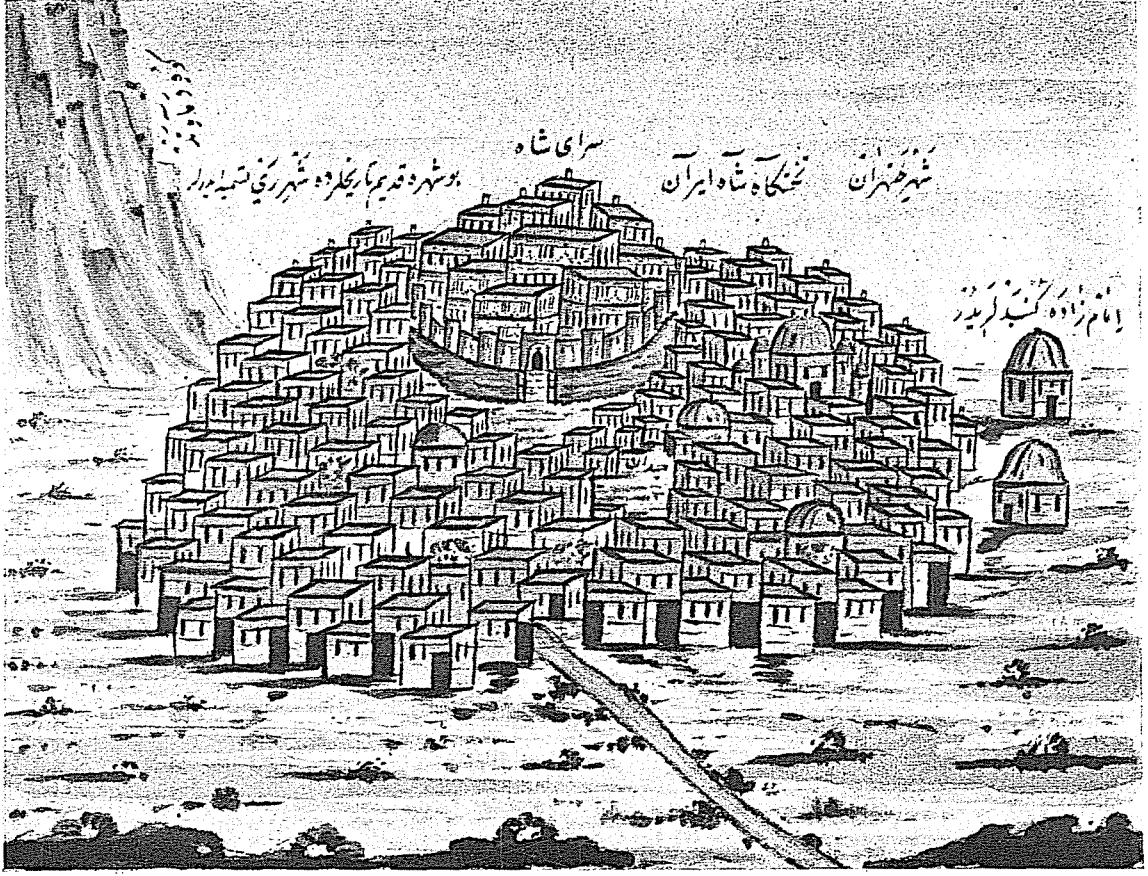
Devletlu inayetlu âtîfetlu re'fetlu maâli-himem mekârim-şiyem efendim hazretleri

İran Sefiri Hudadad cenapları hulûsverlerinin saye-i şevket-vaye-i Hazret-i Şahanede işbu pazartesi günü davet olunarak liecl-iz-ziyafe Bab-ı Ser'askerî'ye götürüleceği istizan-ı naçizaneme cenab-ı Hak mübarek ü muallâ vücûd-ı pürçud-ı mekârim-alûd-ı Hazret-i Şahaneyi kâffe-i küdürâttan mahfuz buyursun, ruhsat-ı seniye-i Cenab-ı Mülûkâne inayet ü erzan buyurulduğu cevâpname-i seniyeden dahi malûm-ı nâçizî olup ancak mukaddema ulemâdan olarak İran tarafından gelmiş olan Sefirler ziyafetinde bile saz çaldırmak resm-i teşnîti icra olunmuş ve Sefir-i mumaileyh öyle ulemâdan olmayup avâmdan bulunduğundan saye-i zilliyet-vaye-i Hazret-i Cihandarîde ziyafet-i mezkûre şanlı olması münasip ve bâdi-i tezayüd-i tatyîbi olacağından velinimet-i bîmennetimiz velinimet-i cihan şevketmaâb efendimiz hazretleri zat-ı hümayunlarına mahsus sazları ihşan ve irsal buyuracakları merkezinde va'd-i hümayunları şebkat buyurmuş idi. Eğer olvechile ihşan buyurulur ise Sefir-i mumaileyhin yanında çaldırılacağı ve mumaileyhin kethüda ve hazinedar ve sair gedüklüsü gibi âdemleri olup mumaileyh ile beraber oturmuş odalara taksim olacaklarından anların yanında ve meydana çaldırılmak için çâkerleri dahi bir takım ince saz ve hânende ve güzidelerinden kemaçe ve lota takımı ve bunların tetimmatından olan rakkaslar celbi ve saye-i Hazret-i Şahanede ahali kullarından işidüp gelenler seyretmek üzere Bab-ı Ser'askerî meydanında Kırli Kol tabir olunan takım dahi icra-yı lû'b u san'at ettirilerek hem Sefir-i mumaileyh mahzuz olup ve hem dahi ahâli kulları velinimet-i bîminnetimiz efendimize dua edecekleri cihetle tasmimkerde-i senakârî bulunmuş ve Bab-ı Âli ile muhabere olundukta anlar dahi resm-i ziyafet saye-i ihşanvaye-i Hazret-i Cihanbanîde şanlıca icra kılınması ve senakâr-ı bîriyalarının ziyafetim bir nümune olarak ibtidaen icrası hususu tensip kılınmış olmağla bîmennihi tealâ yevm-i mezkûrda Sefir-i mumaileyh saat altı altı buçuk raddelerinde Bab-ı Ser'askerî'ye götürülerek gâh sohbet ve gâh saz ü şûz ile resm-i teşnîti icra kılınarak ahşam üzeri on on bir kararlarında taâm usulü dahi ifaya bed' birle badêhu yatsuya kadar ve Sefir-i mumaileyh izhar-ı memnuniyetle ağırca davranur ise daha biraz sonraya kadar yine saz ü şûz u lû'biyat ettirileceği.

Meclis-i mezkûrda ulemâdan ve Fârisî tekellüme muktedir zevat celbini ifade-i nâçizanemde sehv ü hata etmişim; zira mumaileyh avâmdan ve gereği gibi Türkîce dahi bildiğinden ve meclis, meclis-i sohbet

ve muhâlesat olup eğer ulemâdan kimesneler getirülmüş bulunsa ve mesâil sohbetine girişilse mahsus imtihan, yahut mübahase için getirülmüş gibi bir şey olacağından bunlardan sarf-ı nazar ile zill-i zalil-i Hazret-i Tâcdarîde mingayri lıyakatin Ser'asker bulunduğumdan Bab-ı Âli-den münasib olan efendiler bendeleri celbolunacağı sureti derhatır bulunmuş olduğu.

Davet sureti açılmayarak Sefir-i mumaileyhin usul-i mizacını zımnîce istifsar için mihmandarı Dergâh-ı Âli Kapucubaşlarından Haşim Ağa kullarını ahşam celbetmişim. Han-ı mumaileyh; bundan akdem gelüp mihmandarı olduğum süfera-yı İnan vesair ol diyarlular misillü malik oldukları beş yüz kuruş etmez som kabzelü ve bazı hurda taşlu hançeri, "Bunu Şah verüptür ve bin kiseye alınuptur ve misli cihanda nadir olupdur,, deyi mübalaga-i acemâne ve bîhûde davâda almayup daima mahviyet ve ihlâs yüzünde olduğu ve hattâ yevm-i vürûdundan şu güne gelince her ne vakit velinimet-i bîminnetimiz velinimet-i cihan Şevketmaâb Efendimiz Hazretlerinin nam-ı nâmi-i hümayun-ı Şahanelerini zikretmek murad etse "Şevketlu, kerametlu Efendimiz,, ve "Sultan Mahmud Han Efendimiz Hazretleri,, tabiriyle kemal-i ta'zîm ü ibcal ile yad edüp ve "Sultan Mahmud Han Efendimiz Hazretleri misillü padişah-ı azim-üş-şan ne mukaddem gelmiş ve ne hâlâ vardır ve kuvve-i kudsiye ile mahza sahib-kırandır. Zira bizim devletimiz olan devlet-i İraniye dört yüz seneden berü tanzimine sa'y eylediği Nizam askerini şevketlü Efendimiz yedi sene zarfında hüsn-i tanzimine muvaffak buyurulduktan sonra kanun-ı devlet ve resm ü âyîn-i Saltanat-ı Seniyesini ve bütün kullarının hey'et ve kıyafetini esas-ı kaviyye üzere tanzim ve tebdil buyurmuştur. Sahib-kırân olmıyan buna kadir olur mu?,, deyu enva-i sena ve dua eder ve zatında munsıf ve halûk dakikedân ve bilâtekelîf Türkîce söyler bir zattır, deyu ifade eyledi ve «çalgı ve saireden hoşlanmasın nice dir?» denildiğinde usul-i raksı ve acâyip-garaip seyrini sever, hattâ kol oyununu görse bigayet mahzuz olur, lâkin öyle keman ve ney ve tanbur ve santurdan ve bura usulünce şarkılardan anlıyor amma ol derece anlamıyor, zira yanında hânende misillü iki tükü çağırır adamı ve bir adet de (târ) tâbir ediyorlar, kabakçı arabın kabağı gibi saz çalar âdemi var, aralıkta onları sena ederek "Dur ki özüm tenşît için bir saz nuvaht ettirem,, deyu anları getürdüp çaldırır çağırır ki sesleri Sultan Bayezit'ten Lâleli'ye varır ve çağırdıkları dahi "Erzurum'da bağ olmaz, Aşksız kişide yar olmaz,, misillü şeylerdir; ancak mumaileyhin zarafet-i tab'ına göre bunları sevmesi çocukluğundan berü istimâ' ile kulağı alışmış olduğundanır, deyu beyan eyledi. Her ne ise çünkü Han-ı mumaileyh bu tarafın usulünün ekserisinden hazzedüp bahusus ki bu vechile velinimet-i bîminnetimiz velinimet-i cihan şevketmaâb Efendimiz Hazretlerinin ubudi-

1811 de Tahran

(Resimli İren Sefaretnamesi — Bozoklu Osman Şakir)

yet ve ihlâs-ı hümayun-ı şahanelerinde oluyor, saye-i ihsanvaye-i Hazret-i Mülûkânede bu abd-i âcizler dahi merasim-ı ikramı yerine götürmeğe bezl-i müknet ü sa'y etmek lâzimededen olduğundan bu vechile icraya ibtidar olunacağı.

Bundan beş sene mukaddem Ser'askerlik hizmet-i müstevcib-ül-mef-haretine henüz tayin-i nâcîzanem evanında velinimet-i biminnetimiz velinimet-i âlem şeyketlû Efendimiz Hazretleri bir bayram gününde asâkir kullarının talimlerinden sonra rakkasân vesair melâibe ve kol takımı çıktığında bu vechile oyun gününde talimat-ı harbiye icrasını tecviz-i hümayun buyurmadıkları emr ü irade-i şahaneleri hâlâ hatır-nişan-ı bendegânemdir. Yevm-i mezkûrda dahi bu makule talimat ettirilmemeğe sa'y ü ikdam olunacağı derkâr ise de eğer Sefir-i mumaileyh Bab-ı Ser'askeride bulunduğu münasebetiyle izhar-ı hâhiş ve arzu ederek beyan ve suret-i tekerrürde ityan eyler ise zarurî kırılmamak için melâibeğe karıştırılmıyacak bir vakt-i münasipte bir tabur asker ihrac ile bir iki manevra icra edileceği sureti malûm-ı devletleri buyuruldukte bir vakt-i münasipte mübarek ve muallâ hakipay-i uyûn-ârâ-yı Hazret-i Cihandariye arz ü ifadeye himmet buyurmaları mütemenna-yı çâkeri olmağla olbabda irade efendimindir.

1835 — 1836

Devletlû inayetlû âtîfetlû übbühetlû velıyyül-himem efendim hazretleri Reside-i dest-i tekrım olan işbu tezkire-i seniyeleri mübarek hakipaye-i maâli-ihıva-yı Hazret-i Şahaneye arz ü takdim ile manzur-ı mekârim-meıfur-ı cenab-ı padişahî buyurulmuş ve bu vechile iş'ar ve istizan-ı devletleri pek âlâ olduğundan mahzûziyet-i vefire-i cenab-ı şahaneyi mucib olarak tıbkı istizan buyurulduğı vechile icrası hususuna irade-i seniye-i şahane taallûk etmiş ve sazendeğân-ı hassanın gönderilmesi dahi iktizayı irade-i seniyeden bulunmuş olmağla olbabda ferman efendimindir.

M.